

## ARAP İLMÎ HEYETİ

**Dr. Öğr. Üyesi Erhan BEKTAŞ**

Suriye 4'üncü Ordu Kumandanı ve Bahriye Nazırı Ahmed Cemal Paşa'nın girişimleriyle Suriye, Halep, Beyrut, Lübnan ve Filistin'deki vilayet ve sancaklardan ilim ve itibar sahibi kişilerden oluşan bir heyetin Çanakkale'deki zafere bizzat şahit olmaları için gönderilmesi kararlaştırılmıştı. Bu heyet dönemin basınında Arap İlmî Heyeti, Heyet-i İlmîye ve Edebîye veya Suriye Heyet-i İlmîyesi gibi isimlerle anılmaktadır. Bu heyette yer almaları için Şam, Beyrut, Halep, Kudüs, Cebel-i Lübnan'da yapılan seçim sonucunda yaklaşık 4 milyon kişinin temsilciliğini yapacak olan toplam 31 kişilik bir grup belirlenmiştir. Heyet içinde fakihler, münevverler, yazar, şair, edebiyatçılar ve çeşitli kabilelerin önde gelenleri vardı.

Heyet Şam Müftüsü Ebü'l-Hayr Âbidin, Abdülmuhsin el-Üstunvâni Efendi, Atâ el-Aclânî Efendi, Hama'dan Seyyid Ahmed el-Kîlânî, Humus'tan Tevfik el-Atâsî Efendi, Havran'dan Muhammed ez-Zaal Efendi ve Muhammed el-Halebî Efendi, Beyrut'tan Müftü Mustafa Necâ Efendi, Trablusşam'dan Şeyh Abdülkerim Uveyza, Lazkiye'den Mehâsin el-Ezherî Efendi, Akka'dan Şeyh İbrahim el-Akkî ve Şeyh Abdurrahman Aziz, Hayda'dan Müftü Muhammed Murad Efendi, Nablus'tan Muhammed Rıfat Tüffâha Efendi ve Abdurrahman el-Hâc İbrahim Efendi, Halep'ten Müftü Muhammed Salih el-Ubeysî Efendi, Şeyh Muhammed Bedreddin en-Na'sâni ve Abdullatif Haznedâr Efendi, Antep'ten Müftü Ârif Efendi, Kudüs'ten Müftü Tahir Ebussuûd Efendi ve Şeyh Ali er-Rîmâvî, Yafa'dan Selim el-Yakubî, Cebel-i Lübnan'dan Şeyh Abdül-gaffâr Takıyüddin, Dördüncü Ordu'dan Şeyh Esad eş-Şukayrî, Seyyid Habib el-Ubeydî, Şeyh Taceddin Bedreddin ve Şeyh Abdülkâdir el-Hatîb, gazetecilerden el-İkbal gazetesi sahibi Abdülbâsit el-Ünsî Efendi, Ebâbil gazetesi sahibi Hüseyin el-Habbâl Efendi, el-Belâğ gazetesi sahibi Muhammed el-Bâkır Efendi ve el-Muhtebes gazetesi sahibi Muhammed Kürd Ali Efendi'den müteşekkildi. Heyetin başkanlığına yola çıkmadan evvel tüm üyelerin oy birliğiyle Dördüncü Ordu Müftüsü ve Tetkikat-ı Şer'iyye Meclisi

Reisi olan Şeyh Esad eş-Şukayrî seçilmiştir. Şeyh Esad eş-Şukayrî daha sonra Filistin'in bağımsızlığı için kurulacak olan Filistin Kurtuluş Örgütü'nün kurucusu ve ilk başkanı olacak Ahmet eş-Şukayrî'nin babasıdır.

Bu heyetin seyahati vesilesiyle Cemal Paşa, Suriye'deki Arap milliyetçi hareketini bastırmak için başvurduğu yöntemleri meşrulaştırmak ve bölge halkına sergilediği sert politikalara karşı İstanbul'dan gelebilecek eleştirilerin önünü kesmeyi amaçlamıştır. Diğer taraftan, Çanakkale Savaşı'nın yenilgiyle sonuçlanacağına dair çıkan haberlerin doğru olmadığına gösterilmesi ve Arap vilayetlerinden gelip Çanakkale'de savaşan askerlere moral verilmesi gibi hedeflere ulaşılmaya çalışılmıştır. Ayrıca Osmanlı Hükümeti, Osmanlı'nın gelişmişlik seviyesini gösteren harp sanayii fabrikaları gibi çeşitli mekânları heyet üyelerine göstermek suretiyle heyetin Osmanlı'nın güç ve ihtişamını memleketlerine döndüklerinde bölge halkına anlatmasını ve bu sayede Türk-Arap birliğini güçlendirerek, ayrılıkçı Arap eğilimlerinin önünü kesmeyi hedeflemiştir.

Arap İlmî Heyeti 27 Eylül 1915'te özel bir trenle Halep'ten yola çıkmıştır. Heyet Halep, Tarsus, Pozantı, Konya, Eskişehir, Bilecik ve İzmit güzergâhı üzerinden 10 gün süren yolculuğun sonunda 7 Ekim 1915 Perşembe akşamı Haydarpaşa İstasyonu'na gelmiştir. Geçiş güzergâhı üzerinde bulunan yerlerde heyet için karşılama törenleri düzenlenmiş ve en üst düzeyde ağırlanmışlardır. Haydarpaşa İstasyonu'nda resmî törenle karşılanan heyet, İstanbul'da ikamet edecekleri süre boyunca kalacakları Sirkeci'deki Şahin Paşa Konağı'na getirilmiştir. Heyete İstanbul'daki programları boyunca mihmandarlık etmesi için İstanbul Merkez Kumandanı Kaymakam Cevad Bey'in başkanlığında ve Erkân-ı Harb Yüzbaşısı Tevfik Bey'in yardımcılığında, Harbiye Nezareti'nden Mülâzım Ahmed Muhtar Bey (Merkez Kumandanlığı'nda muvazzaf), Meşihat Dairesi'nden Umumi Kassam Müşaviri Üryanizâde Ali Vahid Efendi, Dahiliye Nezareti'nden Doktor Fuad Bey, İttihat Terakki Merkezi'nden Nesimi Sarım Bey, Şehir Emniyetinden Bayezîd Daire Müdürü Raif Bey ve Polis Müdüriyeti'nden Siyasi Kısım Müdürü Cemal Bey'den oluşan 8 kişilik bir grup eşlik etmiştir.

Arap İlmî Heyeti İstanbul'da ilk olarak 8 Ekim 1915 Cuma günü Sultan Reşad'ın misafiri olarak Has Köşk'te ağırlanmıştır. Heyetin Sultanı ziyareti esnasında Heyet Reisi Şeyh Esad eş-Şukayrî, İslam ümmetinin Halife hazretlerine karşı şükran ve minnet hislerini dile getirmiş ve Ahmed Cemal Paşa'yı överek kendisinin Suriye vilayetindeki hayırlı hizmetlerinden bahsetmiştir. Bu görüşmenin akabinde heyet üyeleri Veliht Yusuf İzzettin Efendi tarafından Zincirlikuyu'daki kasırda kabul edilmiştir. 9 Ekim Cumartesi günü heyet sırasıyla Gülhane Parkı, Müze-i Hümayun, Askerî Müze, Topkapı Sarayı, Hırka-i Saadet Odası'nı ziyaret ettikten sonra Mecidiye Köşkü'nde tekrar Sultan'ın misafiri olmuştur. Köşkteki ziyafetten sonra heyet Meşihat-ı İslâmiyye'ye geçip Şeyhülislam Hayri Efendi ile görüşmüş ve buradan Dahiliye Nezareti'ne giderek Nâzır Talat Paşa tarafından ağırlanmışlardır.

17 Ekim Pazar gününe kadar İstanbul'da kalan heyet Dârülhilâfe'de Sadâret, Harbiye Nezareti, Bahriye Nezareti gibi resmî makamlara yaptıkları ziyaretlerin yanı sıra medrese, yetimhane, şehitlik ve arkeoloji müzesine de gitmişlerdir. Heyetin özellikle imparatorluğun sanayi alanındaki gelişmelerini görmek üzere yeni ve modern silahlar ve füze toplarının üretildiği Tophâne-i Âmire, Tersâne-i Âmire ve Zeytinburnu Fabrikası'na olan ziyaretleri ise önem arz etmektedir. Savunma sanayinden başka, Feshane, Ayakkabı İmalathanesi, Ahırkapı Askerî Levâzım Dairesi, İzmit Çuha Fabrikası, Hereke Halı Fabrikası, Darphâne-i Âmire gibi tesislere olan ziyaretleri ise Osmanlı Devleti'nin diğer sanayi alanlarındaki gelişmelerine bizzat şahit olmalarını sağlamıştır.

17 Ekim 1915 Pazar sabahı Sirkeci'den kalan bir vapurla Çanakkale'ye hareket eden heyet geceyi Tekirdağ'da geçirdikten sonra 18 Ekim 1915 Pazartesi sabah Çanakkale Akbaş limanına ulaşmıştır. Burada önce Çanakkale'de şehit düşen askerlerin kabirleri ziyaret edildikten sonra heyet 5'inci Ordu Karargâhında Liman von Sanders Paşa tarafından karşılanmıştır.

19 Ekim 1915 günü Kurban Bayramı olması hasebiyle Trablusşam ulemasından Şeyh Abdülkerim Uveyda Efendi Ordugâhta bayram namazını kıldırılmış ve oldukça fasih ve belîğ bir hutbe irad etmiştir. Hutbede kazanılan zaferin tüm İslam âlemi

için ne kadar mühim olduğu, tüm Ümmet-i Muhammed olarak savaştan askerlerle iftihar edildiği, Allah yolunda cihad etmenin kutsal bir vazife olduğu dile getirilmiştir. Bayram namazının ardından heyet Arıburnu'nda ordunun hendeklerine ve siperlerine kadar giderek muharebe sırasında çatışma hatlarını bizzat görmüşlerdir. Hatta heyet üyelerinden Ebâbil gazetesi sahibi Hüseyin el-Habbâl Efendi, düşman kuvvetlerine karşı mermi ve bomba atarak savaşa katılmıştır.

20 Ekim 1915 Çarşamba günü, heyet savaşta ağır yaralanan askerlerin bulunduğu hastaneyi ziyaretinin ardından 5'inci Ordu Kumandanı Liman von Sanders Paşa'yla birlikte Mitralyöz taburunda törene katılmış ve burada düşmandan ganimet olarak ele geçirilen mitralyözlerin atış talimini izlemişlerdir.

21 Ekim 1915 Perşembe günü heyet Anafartalar Grubu karargâhında Erkân-ı Harb Reisi Binbaşı İzzettin Bey tarafından resmî törenle karşılanmıştır. Törende Halep Tümeni'nin gösterilerini izledikten sonra Beyrut Müftüsü Mustafa Neca Efendi cihad hakkında bir konuşma irat etmiş ve Halep Müftüsü Muhammed Salih el-Ubeysî Efendi savaşın fetihle sonuçlanması için dua etmiştir. Heyet burada askerlerinin üçte ikisi Arap olan 19. Tümen komutanı Anafartalar Kahramanı Mustafa Kemal'i ziyaret etmiştir. 19. Tümen 72'nci ve 77'nci Alayları Hatay, Antep, Kilis, Urfa, Mardin, Halep, Lübnan, Ürdün, Suriye ve Filistin bölgelerinden gelen Arap askerlerinden oluşmaktaydı. Mustafa Kemal Bey, heyeti büyük bir ihtiramla karşılayarak, Anafartalar çıkarılması hakkında detaylı malumat vermiştir. Karargâhta Mustafa Kemal Paşa tarafından verilen ziyafet esnasında heyet üyelerinden Hüseyin El-Habbal ve Şeyh Abdülkerim Uveyda Mustafa Kemal'in Çanakkale'deki kahramanlıklarına dair şiirler ve kasideler okumuştur. Heyet daha sonra altı gruba ayrılarak Anafartalar bölgesindeki yoğun silah ve top ateşleri altında savaş mevkiilerini ziyaret etmiştir.

22 Ekim 1915 Cuma gününü Çanakkale şehrini ziyaret için ayıran heyet, önce Asya kıyısındaki limandan vapurla Hacı Paşa'daki karargâha geçmiştir. Ardından kalelere geçilip sahil şeridini koruyan 35'lik dev topraklar, İstihkâm Birlikleri Komutanı Miralay İzzet Bey'in huzurunda Boğaz'a doğru çevrilerle denemiştir. Miralay İzzet Bey tarafından heyet üyelerine Boğaz'ın hiçbir surette geçilemeyeceği ve

payitahtın muhkem kruvazör ve ağır toplarla korunmuş olduğu anlatılmıştır.

23 Ekim 1915 Cumartesi günü 5'inci Ordu Kumandanı Liman Von Sanders Paşa, Almanya İmparatoru adına heyete şükranlarını sunarak heyet üyelerine madalyalar takdim etmiştir. Heyet Başkanı Esad eş-Şukayrî ise Alman imparatoruna sağlık ve afiyeti için dualarda bulunmuştur. Akşam vakti İstanbul'a dönmek üzere Akbaş sahiline gelen heyet, 25 Ekim 1915 Pazartesi sabahı tekrar Sirkeci'deki Şahin Paşa Konağı'na ulaşmıştır.

Heyet İstanbul'a döndüklerinde ziyaretlerine Ebu Eyyûb el-Ensârî'nin kabri şerifi ile başlamıştır. Sonraki günlerde şehirdeki kumaş atölyelerini, dikiş evlerini, ayakkabı atölyelerini gezmişlerdir. Ayrıca heyet üyeleri bu gezilerinden başka İstanbul camilerinde vaaz vermek üzere hazır bulunmuşlardır.

30 Ekim 1915 Cumartesi günü heyet Ahırkapı'daki Askerî Levâzım Dairesi'ni ziyaret ettikten sonra İstanbul'dan özel bir trenle İzmit'e geçmiştir. Heyet burada İzmit'e bir saat mesafede bulunan ordunun elbise ihtiyacını karşılayan çuha fabrikasını ziyaret etmiş ve geceyi fabrikada geçirmiştir. Ertesi gün İzmit'teki Hereke fabrikasını, hükümet konağını ve belediyeyi gördükten sonra tekrar trenle İstanbul'a geçmişlerdir.

1 Kasım 1915 Pazartesi günü heyet adına Şahin Paşa Konağı'nda gazetecilerin tertip ettiği yemeğe Türk basının önemli simaları olan Matbuat Müdürü Hikmet Bey ve Servet-i Fünûn gazetesi sahibi Ahmet İhsan Tokgöz gibi birçok isim katıldı. 2 Kasım 1915 Salı günü İttihat ve Terakkî Merkez-i Umumîsi, Dahiliye Nazırı Talat Bey, Meclis-i Mebûsan Reisi Hacı Adil (Arda) Bey, Eski Şeyhülislam Musa Kazım Efendi ve birçok misafirin katılımıyla heyetin kaldığı konakta bir ziyafet tertip etti. Burada heyet üyeleri İttihat ve Terakkî Cemiyeti'ne dua etmiş ve Çanakkale Cephesindeki izlenimlerine dair bir konuşma gerçekleştirmişlerdir.

5 Kasım 1915 Cuma günü heyet Harbiye Nezareti'nde Sadrazam ve Harbiye Nazırı gibi devlet ricalinden önemli kişilerin, şehit mücahitlerinin ruhu için düzenlediği mevlit merasimine katılmıştır. Heyet 6 Kasım 1915 Cumartesi günü Şeyhülislam Hayri Efendi'nin davetlisi olarak Meşihat-i Celile'de hazır bulundu. Burada Şeyhülislam Hayri Efendi, Halife- Azam hazretleri adına heyet üyeleri-

ne altın ve gümüş madalyalar takdim etmiş ve Harbiye Nazırı Enver Paşa kendilerine altın saat hediye etmiştir. Daha sonra, düşmandan ganimet olarak alınan Fransız denizaltısında heyetle birlikte bir kutlama gerçekleştirilmiştir.

Heyet-i İlmîye'nin 27 Eylül'de Halep'ten yola çıkarak başladığı seyahat yaklaşık iki ay sürmüştür. İstanbul'da otuz bir gün ve Çanakkale'de dokuz gün kalan heyet, 26 Kasım 1915 günü Suriye'ye dönmüştür.

Arap İlmî Heyeti'nin Çanakkale Muharebeleri esnasında gerçekleşen Payitaht ve Çanakkale seyahati Türk ordusu tarafından kazanılan büyük zaferin umumi efkara duyurulması açısından bir hayli önem taşımaktadır. Osmanlı yönetici eliti, heyetin Çanakkale ve Payitaht ziyaretleri vesilesiyle İmparatorluğun Arap vilayetlerinde yaşayan halkına, Çanakkale Zaferi'nin arkasında yatan asıl gerçeğin devletin askerî gücü olduğunu göstermeyi hedeflemiştir. Özellikle bölge halkının Çanakkale Zaferi'ni benimsenmesi ve Osmanlı'nın güç ve ihtişamını koruduğu algısının sürdürülmesi bu ziyaret vasıtasıyla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

## Kaynakça

- “Suriye İlmî (Edebi) Heyeti’nin İstanbul ve Çanakkale Seyahati”. TYB Akademi, 2015, S:14, 147-162.
- Atabay, Mithat. Çanakkale Cephesi’nde Siperden Gerçeklere. İstanbul: Paradigma Akademi Yayınları, 2015.
- Çanakkale Savaşı Siyasi, Askeri ve Sosyal Yönleri. İstanbul: Gökkubbe Yayınları, 2009.
- El-Bâkir, Muhammed, Muhammed Kürd Ali, Hüseyin el-Habbâl, Abdulbasit el-Unsî, El-Bi’setu’l-‘ilmiyye ilâ Dari’l-Hilafeti’l-İslamiyye. Beyrut, 1916.
- Kürd Ali, Muhammed, Muhammed el-Bakır, Hüseyin el-Habbal, Abdülbasit el-Ünsi. Türklerle Omuz Omuz: Arap İlim Heyeti Darülhilafe ve Çanakkale’de, Çev., Ali Benli. İstanbul: Klasik Yayınları, 2017.
- Sağır, Yusuf. “Üryanizade Ali Vahid’in Çanakkale Cephesinde Duyup Düşündüklerim (Kitap Çevirisi)” Adlı Eseri”. Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ. Bahar 2013, sayı: 11/ 14; 159-178.
- Sürmeli, Serpil. “Çanakkale Cephesi’nde Arap İlmî Heyeti ve Üryânîzâde Ali Vahid Efendi’nin Anıları”. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi. Temmuz 2002, S: 18/ 53; 373-403.
- Şanverdi, Halil İbrahim ve Gürkan Dağbaşı. “I. Dünya Savaşı Sırasında İstanbul Ve Çanakkale’ye Gelen Heyetin Kaleme Aldığı “I. Dünya Savaşı Sırasında İstanbul Ve Çanakkale’ye Gelen Heyetin Kaleme Aldığı “El-Bi’Setu’l-‘İlmiyye İlâ Dar’il-Hilafeti’l-İslamiyye” Adlı Eserin Propaganda Açısından İncelenmesi”. Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi. 2022, S: 27; 658-671.
- Üryanizade Ali Vahid. Çanakkale Cephesi’nde Duyup Düşündüklerim, Daru’l Hilafeti’l-Aliyye. İstanbul: Necm-i İstiklal Matbaası, 1332-1334.
- Üryanizade Ali Vahid. Çanakkale Cephesi’nde Duyup Düşündüklerim. Yay. Haz. Yusuf Sağır, Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği, 2015.

**Atıf**

Bektaş, Erhan. “Arap İlimi Heyeti”, Çanakkale Savaşları Ansiklopedisi, Ed. Murat Karataş, İstanbul: Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yayını (ISBN: 978-605-80897-7-8), 2022.

Erhan Bektaş, “Arap İlimi Heyeti”, Çanakkale Savaşları Ansiklopedisi, Ed. Murat Karataş, Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yayını (ISBN: 978-605-80897-7-8), İstanbul 2022.